

Роман Тимченко,
кандидат історичних наук,
старший науковий співробітник
Інститут історії України НАН України
Roman Tymchenko,
Candidate of Historical Sciences, researcher,
Institute of History of Ukraine,
roma_timchenko@ukr.net

**Євген Петрушевич — президент
Української Національної Ради**

**Yevgeny Petrushevich — President
of the Ukrainian National Council**

У статті висвітлюється громадсько-політична діяльність Є. Петрушевича у період Української революції, зокрема на чолі Західно-Української Народної Республіки. Показана вся складність його боротьби за незалежність ЗУНР.

Ключові слова: *Євген Петрушевич, Західно-Українська Народна Республіка, Українська Народна Республіка, Українська Національна Рада.*

The article covers the public-political activity of E. Petrushevich during the period of the Ukrainian Revolution, in particular at the head of the Western Ukrainian People's Republic. The complexity of his struggle for the independence of WUPR is shown.

Key words: *Yevgeny Petrushevich, Western Ukrainian People's Republic, Ukrainian National Council.*

Євген Петрушевич – це людина з цікавою, але складною біографією, людина, що залишила глибокий слід у житті не тільки Східної Галичини, але й всієї України, людина, яка могла

стати справжнім будівничим держави, однак змушена була залишити батьківщину.

Євген Омелянович Петрушевич народився 3 червня 1863 р. в сім'ї греко-католицького священика в м. Бузьку на Львівщині. Великий вплив на становлення його особистості мав батько Омелян, який був високоосвіченою людиною й політичним діячем, неодноразово обирався віце-маршалом повітової ради в Кам'янці-Струмиловій, а також родичі – відомий історик-московфіл А. Петрушевич і провідник галицьких народовців Ю. Романчук, чоловік матеріної сестри.

Навчався на правничому факультет Львівського університету, брав активну участь в житті студентської молоді, очолював львівське «Академічне братство», яким постійно цікавилася польська поліція. Після навчання заснував адвокатську канцелярію, виявив неабиякі інтелектуальні, організаторські й лідерські здібності. За безпосередньої участі Є. Петрушевича в Сколе засновано філію товариства «Просвіта», повітову касу ощадності, бурсу для дітей «Шкільна поміч», а також збудовано Народний дім. По всьому повіту відкривалися каси й читальні. Як адвокат, він неодноразово захищав селян від свавілля властей¹.

У 1907 р. та 1911 рр. його обирали депутатом австрійського парламенту. Наприкінці своєї каденції вже мав серед українського політикуму репутацію одного з найбільш опозиційних депутатів. Крім того, у 1910 р. його обрали послом Галицького крайового сейму. Будучи прекрасним оратором, вміючи переконувати соратників, він поступово займає позиції лідера серед українських депутатів. Невдовзі Є. Петрушевич стає заступником голови Українського сеймового клубу і розпочинає боротьбу за права власного народу в краї.

¹ Панчук А., Красівський О. Президент Західно-Української Народної Республіки (Євген Петрушевич) // Українська ідея: статті на тлі революції. К., 1994. С. 157.

У ході Першої світової війни Є. Петрушевич разом з К. Левицьким вступив до Загальної української ради (ЗУР), але через лояльне ставлення організації до австрійського уряду він залишив її лави. Після ліквідації Ради політичний провід перейшов до створеної 8 листопада 1916 р. Української парламентської репрезентації (УПР) на чолі з Ю. Романчуком. До неї ввійшли послы Галицького сейму й представники австрійського парламенту. Наступного року Ю. Романчук передав свої повноваження Є. Петрушевичу².

Революційні події в Російській імперії, створення Центральної Ради, проголошення Української Народної Республіки (УНР) незалежною державою й участь її представників на мирних переговорах у Бресті з країнами Четверного союзу, зокрема й Австро-Угорщиною, створили сподівання на покращення становища в західноукраїнських землях. Галицьку делегацію на конференцію очолив сам Є. Петрушевич, однак через непримириму позицію міністра закордонних справ Австро-Угорщини О. Черніна, її не допустили до Бресту. Уенерівські дипломати, маючи зв'язки з головою УПР, все ж змогли включити в таємний додаток питання про утворення окремого коронного краю з українських земель Галичини й Буковини. Поляки, довідавшись про це, розгорнули потужний тиск на Відень, щоб не допустити виконання укладеного договору³.

За таких умов 25 лютого⁴ з ініціативи Є. Петрушевича у Львові відбувся з'їзд найвидатніших представників усіх українських партій Галичини. Це зібрання ухвалило наступні резолюції: вимога ратифікації Брестського договору Австро-Угорщиною, утворення з українських земель Галичини й Буковини

² Західно-Українська Народна Республіка: Ілюстрована історія. До 90-річчя утворення. Львів, Івано-Франківськ, 2008. С. 110.

³ Тищик Б.Й. Західно-Українська Народна Республіка (1918–1923 рр.). Історія держави і права. Львів, 2005. С. 120.

⁴ Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. Документи і матеріали: в 5 т. Т. 1. Івано-Франківськ, 2001. С. 80–84.

окремого коронного краю та зупинення полонізації Холмщини. Однак під тиском поляків домовленості були анульовані Віднем в односторонньому порядку, а таємні додатки до Брестського договору спалені за згодою німецького міністерства закордонних справ, де вони зберігалися.

В умовах невдалого для Четверного союзу закінчення Першої світової війни розпочалася сесія австрійського парламенту. Голова Української парламентської репрезентації Є. Петрушевич на засіданні 4 жовтня звернув увагу на важке становище українців у складі Австро-Угорщини, сподіваючись, що саме вона стане союзом народів. Лідер західних українців виступав за перебудову Габсбурзької імперії на федеративних засадах. Лише у випадку анексії Східної Галичини Польщею він не виключав об'єднання з Наддніпрянською Україною.

Для порятунку Австро-Угорщини 12 жовтня 1918 р. цісар Карл запросив до себе провідників парламентських клубів, які мали дати свою оцінку політичній ситуації. Українців репрезентували Є. Петрушевич та К. Левицький, котрі заявили про бажання населення утворити самостійну українську державу й виступили проти приєднання навіть невеликої частини до Польщі. Пізніше К. Левицький так охарактеризував це засідання: «Цісарська аудієнція не вдоволила нас, бо цісар Кароль не заявився за поділом Галичини»⁵. Щоб запобігти розпаду Габсбурзької монархії, 16 жовтня 1918 р. Карл був змушений видати маніфест про перебудову імперії на федеративних засадах, у якому підкореним народам надавалося право на самовизначення. Маніфест гарантував запровадження польської державності, а про долю українських земель у ньому не йшлося.

18 жовтня 1918 р. у Львові відбувся з'їзд українських депутатів обох палат австрійського парламенту та делегатів національно-демократичної, радикальної, християнсько-суспільної, соціал-демократичної партій. На ньому були присутні єпископат

⁵ Цит. за: *Лозинський М.* Галичина в роках 1918–1920. Нью-Йорк, 1970. С. 28.

Української греко-католицької церкви та представники академічної молоді. Вони конституювалися як Українська Національна Рада (УНРада), президентом якої проголосили Євгена Петрушевича.

На з'їзді «мужів довір'я», який відбувся наступного дня і відіграв роль конституанти, мали затвердити склад УНРади. На цьому засіданні вирішили не проголошувати негайної злуки з Наддніпрянською Україною. Є. Петрушевич пояснював це тим, що в «14 пунктах» повоєнного врегулювання В. Вільсона народам Австро-Угорщини гарантується право на самовизначення, Росія ж трактувалася, як єдиний народ і єдина держава. І внаслідок об'єднання Галичина могла б опинитися під її владою. Крім того, галицькі політичні діячі негативно ставилися до німецької окупації Наддніпрянщини й до нестабільного становища в краї, оскільки демократичні сили не приховували свого невдоволення політикою гетьмана.

Також УНРада прийняла постанову про створення виконавчої делегації УНРади у Відні, галицької – у Львові, буковинської – у Чернівцях. Віденську очолив Є. Петрушевич і одразу ж вирушив до столиці Габсбурзької імперії вимагати справедливого рішення щодо самовизначення українців. Він до останнього вірив, що в умовах розпаду Австро-Угорщини їм законно передадуть владу у краї. Перебуваючи у Відні, 26 жовтня 1918 р. Є. Петрушевич направив ноту до президента США В. Вільсона з вимогою самовизначення галичан відповідно до розроблених ним принципів.⁶ У всякому разі представники УНРади продовжували відстоювати попередні позиції: спочатку автономії у складі федеративної Австрії, а в разі відмови союзу з Наддніпрянською Україною.

Є. Петрушевич намагався домовитися й з австрійським прем'єром м. Гусареком, останній навіть обіцяв, що намісником для Східної Галичини має бути українець, який за допомогою УНРади організує державну владу. Однак в умовах розпаду

⁶ Українське слово. 1918. 11-12 листопада.

Австро-Угорщини відбулися зміни в уряді Австро-Угорщини. Прем'єром став Г. Лямаш, який узяв курс на фактичну ліквідацію імперії.

Тим часом, 28 жовтня 1918 р., на нараді в Кракові утворили Польську Ліквідаційну Комісію, яка повинна була перейняти владу в Галичині від Австрії до Польщі. Про це йшлося в телеграмі начальника Головного штабу польських збройних сил у Варшаві Т. Розвадовського до польського військового коменданта Львова генерала Р. Лямезана⁷. Зрозумівши всю складність ситуації, львівська делегація УНРади на чолі з К. Левицьким і старшинами військового комітету прийняла рішення про захоплення влади у Львові й краї. У ніч на 1 листопада команда українських воїнів зайняла казарми, усі державні установи й захопила владу в місті. Цього не чекали ні австрійський намісник К. Гуйн, ні комендант Р. Пфєффер. Заступник намісника В. Децикевич був змушений формально передати правління УНРади.

Захоплення влади у Західній Україні одразу поставило перед галицьким проводом ряд важливих проблем, які потребували якнайшвидшого вирішення: проведення національно-державного будівництва, соціально-економічних реформ і захист завоювань від поляків, що не змирилися з втратою владних прерогатив у краї. Тому 9 листопада 1918 р. створено уряд – Державний Секретаріат (згодом Рада Державних Секретарів) на чолі К. Левицьким, а 13 листопада 1918 р. УНРадою ухвалено «Тимчасовий закон про державну самостійність українських земель бувшої австро-угорської монархії», яким визначалася назва держави – Західно-Українська Народна Республіка, герб (зображення золотого лева на синьому фоні) та її кордони: «Простір Західно-Української Народньої Республіки покривається з українською суцільною етнографічною областю в межах бувшої австро-угорської монархії, – то є з українською частиною бувших австрійських коронних країв Галичини з Володи-

⁷ Лозинський М. Вказ. праця. С. 37.

мірією і Буковини, та з українськими частями бувших угорських столиць (комітатів): Спиш, Шариш, Земплин, Уґ, Берег, Уґоча і Марморош»⁸. До скликання Установчих зборів вища законодавча влада залишалася за УНРадою на чолі з Є. Петрушевичем. Також був прийнятий «Закон про тимчасову адміністрацію областей Західно-Української Народної Республіки» й про суд. Розпочалося вирішення соціально-економічних проблем, адже господарство Східної Галичини було зруйноване бойовими діями в період Першої світової війни. Водночас поляки ждали реваншу і розпочали збройну боротьбу з українцями. У ніч на 22 листопада український уряд і війська залишили Львів. Однак не полишали надій на відновлення своєї влади у місті.

Невдалий перебіг війни галичан із поляками змусив УНРаду звернутися за допомогою до Директорії, війська якої вели успішні бойові дії проти гетьманату. 1 грудня 1918 р. у Фастові було підписано Передвступний договір про злуку УНР і ЗУНР, який започаткував процес об'єднання Західної й Наддніпрянської України в одну соборну державу.

Через воєнні дії у Східній Галичині Є. Петрушевич довгий час не міг прибути до краю. Перебуваючи в столиці Австрії, він створив міністерства ЗУНР у Відні й Празі, дипломатичні представництва в Берліні й Будапешті, а також добивався швидшого повернення українських вояків з південних фронтів додому. Лише наприкінці 1918 р. йому вдалося приїхати на Україну, коли західноукраїнська влада вже змушена була залишити Львів і перебратися до Станіславова, який на довгий час став столицею ЗУНР.

2 січня в місті розпочалася сесія УНРади, на якій прийняли ряд принципово важливих рішень. Наступного дня в Станіславові відбулася ратифікація фастівської угоди⁹. Були затверджені й інші положення, які обговорювалися 1 грудня 1918 р. у

⁸ Діло. 1918. – 15 листопада.

⁹ Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. Документи і матеріали: в 5 т. Т. 2. С. 142.

Фастові. Законодавча влада в Галичині до Установчих зборів мала належати УНРаді, а цивільна й військова адміністрація – Раді Державних Секретарів.

На цьому ж засіданні Є. Петрушевич виголосив палку промову щодо об'єднання з УНР. Він був глибоко переконаний, що прийняття такого рішення назавжди залишиться в історії українського народу. Його слова були далекими від справжніх переконань Є. Петрушевича, оскільки в майбутньому він дотримуватиметься позицій широкої автономії, чи, навіть, незалежності ЗУНР. У процесі підготовки Ухвали УНРади Є. Петрушевич висловився проти негайної й цілковитої злуки з причини більшовицької загрози. Він застерігав учасників засідання: «Може наступити зміна в міжнародній політиці і можуть прийти до влади ще Габсбурги. Ми повинні призадуматися, що ми маємо тоді діяти, як вони почали би реставрувати Австрію і зажадати прилучення Галичини назад до австрійської монархії»¹⁰. На цій же сесії УНРада обрала з-поміж себе Виділ, до якого ввійшли 9 членів і Президент Української Національної Ради, яким знову став Є. Петрушевич¹¹.

22 січня відбулася історична подія – УНР і ЗУНР задекларували об'єднання в одну соборну державу. Відповідно до умов злуки Західно-Українська Народна Республіка стала Західною областю УНР (ЗОУНР) з широкою політичною автономією до скликання Установчих зборів. Слід наголосити, що Є. Петрушевич, як і прем'єр С. Голубович, на урочистості до Києва не поїхав, а відправив делегацію на чолі з Л. Бачинським. Він в той час перебував у Відні. Таке рішення в зайвий раз підкреслює його негативне ставлення до наддніпрянської влади, а особливо С. Петлюри. тай сам Є. Петрушевич не приховував зневаги до Головного Отамана, адже, по-перше, Є. Петрушевич був наба-

¹⁰ Цит. за: *Павлишин О.* Євген Петрушевич (1863–1940): ілюстрований біографічний нарис. Львів, 2013. С. 165.

¹¹ Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. Документи і матеріали: в 5 т. Т. 1. С. 151-152.

гато старшим за Головного Отамана, по-друге, мав юридичну освіту і завжди стояв на принципах законності. У той час політики УНР, зокрема і С. Петлюра, в більшості виросли в умовах самодержавства Російської імперії, де панував хаос. Президент УНРади з жалем спостерігав ту революційну стихію, яка запанувала на уламках імперії Романових, де у кожному регіоні була «своя» влада. Та й «ділити» владу на території ЗУНР з С. Петлюрою йому не дуже хотілося, адже зближення Президента УНРади з УНР було швидше вимушеним кроком.

23 січня для визначення форми як центральної, так і місцевої влади Директорія УНР скликала Трудовий Конгрес. У результаті дискусії 28 січня 1919 р. був ухвалений закон про форму української влади. У зв'язку з важкою військовою ситуацією за Директорією залишалася верховна влада в Україні, склад якої мав поповнити один представник ЗУНР.

Тим часом, війна галичан з поляками не припинялася й набула затяжного характеру. Тому для вирішення українсько-польської проблеми в лютому 1919 р. прибула місія Ю. Бартелемі. Антантівська делегація пропонувала перемир'я, за яким галичани втрачали нафтовий Дрогобицько-Бориславський басейн і мали відмовитися від претензій на місто Львів. Звісно, на такі умови керманіч ЗУНР погодитися не міг. Під час переговорів Президент УНРади вперше зустрівся з Головним Отаманом УНР С. Петлюрою. Останній радив прийняти запропоновані Антантою пункти угоди, але Є. Петрушевич не змінив своїх позицій.

10 березня Виділ УНРади своїм рішенням призначив Є. Петрушевича представником ЗОУНР у Директорії. Наступного дня до Наддніпрянщини виїхала галицька делегація з метою ознайомлення з політичним і міжнародним становищем та для налагодження адміністративних та фінансових справ. 12 березня 1919 р. Є. Петрушевич увійшов до складу Директорії, як посланець Галичини. У Проскурові відбулося перше й останнє її засідання в повному складі. Пізніше даний орган вже ніколи не збирався в такому представництві, бо частина її членів на чолі з

С. Петлюрою опинилася в Рівному, а Є. Петрушевич й О. Анд-рієвський самостійно займалися державними справами в Стані-славові. Галицькі лідери не сприймали соціалістичну ідеологію Директорії, водночас наддніпрянці не могли погодитися з не-залежним становищем ЗОУНР і весь час намагалися обмежити її автономію. Фактично функціонували два незалежних центри, які не бажали йти на компроміс.

29 квітня 1919 р. відбулася спроба державного перевороту на чолі з отаманом В. Оскілком. Заколотники вимагали призначити Є. Петрушевича тимчасовим президентом України до скликання Установчих Зборів, передати всю повноту військової влади командувачеві Української галицької армії генералу М. Омеля-новичу-Павленку, усунути від керівництва військовими спра-вами С. Петлюру, створити коаліційний уряд із представників ЗОУНР і УНР. Проте отамана не підтримало військо, а виступ був нейтралізований контррозвідкою С. Петлюри. В. Оскілку висунули звинувачення в державній зраді, і він утік до Польщі. У середині травня Головний Отаман вимагав від галицького керівництва розпочати наступ проти більшовиків, однак Галиць-ка армія не виконала розпоряджень С. Петлюри, водночас сама продовжувала відступати під натиском поляків.

Особливо загострилися відносини між лідерами УНР і ЗУНР 9 червня 1919 р. у Заліщиках, коли Є. Петрушевича проголосили Диктатором¹². Він створив уряд Головноуповноваженого Дик-татора, який фактично виконував функції міністрів. Звісно, та-кий перебіг справ викликав велике невдоволення наддніпрянців. Формально цей крок не мав принципового значення, оскільки останнє слово у важливих рішеннях наддністрянського уряду й так належало голові УНРади. Ці дії серйозно вдарили по пре-стижу Директорії й амбіціях С. Петлюри, бо були прийняті без його відома. Очевидно, дана ухвала мала узгоджуватися з Ди-ректорією, незважаючи на самоуправління ЗОУНР. Унаслідок

¹² Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України). Ф. 2192. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 13.

цього Є. Петрушевича було позбавлено формального членства в Директорії, а колишній старшина УСС І. Сіяк навіть хотів заарештувати Диктатора за допомогою залізничного куреня. Контroversійним кроком було створення 4 липня в уряді УНР міністерства у справах Галичини, яке очолив галицький соціал-демократ С. Вітик¹³.

Тим часом Антанта прийняла принципове рішення й дозволила Польщі тимчасово окупувати Галичину по річку Збруч. Українські армії, у ході наступу польських і більшовицьких військ, були затиснуті на невеликій території, і постала проблема їх ліквідації. Зважаючи на це, Директорія й С. Петлюра намагалися схилити Диктатора до переводу УГА за Збруч. Є. Петрушевич, насамперед, ужив заходів для з'ясування можливості переходу до Румунії, розглядав і можливість союзу з більшовиками, але радянська сторона висунула неприйнятні умови. Тому Диктатор вирішив шукати порятунку за Збручем, однак при умові, що в скорому часі буде ліквідовано Міністерство у справах Галичини.

16 липня 1919 р. розпочався перехід Галицької армії на територію Великої України. Перехід УГА р. Збруч відкрив нову сторінку в історії визвольних змагань. Уперше від створення ЗУНР і відновлення УНР обидва політичні проводи опинилися на спільній території. 18 липня С. Петлюра запросив до себе на урочистий прийом Є. Петрушевича з воєначальниками УГА. 20 липня на честь прибуття галичан відбувся урочистий вечір у міському театрі Кам'янця-Подільського. Після вистави з вітальними промовама до присутніх звернулися С. Петлюра та Є. Петрушевич, які намагалися демонструвати порозуміння, але насправді прослідковувалася різновекторність позицій обох лідерів. До того ж, прибуття до Наддніпрянщини Галицької армії й уряду не позбавило численних протиріч, що існували між проводами українських республік. Так, приїзд Є. Петруше-

¹³ Вісник державних законів для всіх земель Української Народної Республіки. 1919. 1 серпня. Вип. 28. С. 202.

вича до Кам'янця-Подільського надав насаги консервативним і правим політичним силам, які сформували Українській національно-державний союз (УНДС), котрий критикував соціалістичну політику Директорії й Ради Народних Міністрів УНР. У своїй діяльності «права» опозиція тісно співпрацювала з галицьким проводом і намагалася його використати для повалення наддніпрянської влади.

Галицькі соціалісти С. Вітик і О. Безпалко, навпаки, стали публічно виступати за ліквідацію диктатури й уряду ЗОУНР й створення єдиного українського управління. Складалося враження, що уряд УНР готовий підтримати ці позиції. Є. Петрушевич, не виключаючи збройного перевороту, наказав галицьким частинам розташуватися в районі Кам'янця-Подільського. Зважаючи на це, С. Петлюра направив Диктатору листа, у якому закликав звільнити район міста від бригади УСС, щоб покласти край небажаним розмовам, які не дають можливості працювати на користь держави. Та Є. Петрушевич не погодився через небезпечні чутки про замах на галицький уряд і можливий несподіваний наступ поляків¹⁴.

Незважаючи на перебування обох урядів у Кам'янці-Подільському, так і не було створено єдиного управління. Армія також не мала спільного керівництва. Об'єднаний Штаб Головного Отамана (ШГО) відігравав лише координуючу функцію, рішення якого нерідко порушували і Начальна Команда Галицької армії, і Штаб Дієвої армії. Уряд УНР намагався ціною економічних обмежень взяти під свій контроль УГА. Є. Петрушевич цілком усвідомлював, що втрата керівництва над армією призведе до краху його політичної кар'єри. Виникли й протиріччя у виборі стратегічної військової цілі наступу українських армій. Є. Петрушевич підтримував похід на Одесу, бо там не зустрінуть сильного опору, клімат м'якший і можна отримати допомогу через море амуніцією та боєприпасами. Зрештою, за наполяганням С. Петлюри, 12 серпня ШГО видав наказ про

¹⁴ ЦДАВО України. Ф. 2192. Оп. 1. Спр. 4. Арк. 119-120.

наступ українських армій, де основним напрямом удару визначено взяття Києва, а побічним – Одеси¹⁵. Похід УГА й Дієвої армії на Київ став вершиною спільної боротьби за незалежність, однак через нечіткість позиції вищого керівництва та самовільні дії командуючого операцією генерала А. Кравса місто не було втримано.

Після відступу українських військ із Києва ситуація погіршилася: з'явився новий ворог – Збройні війська Півдня Росії на чолі з А. Денікіним, а українські частини вразила епідемія тифу. В умовах прогресуючого розкладу армії С. Петлюра і Є. Петрушевич зробили останню спробу: зберегти бодай якусь незалежність за допомогою своїх безпосередніх ворогів. Однак на перший план виступили особисті амбіції обох лідерів, а не інтереси об'єднаної України. С. Петлюра продовжував орієнтуватися на Польщу, а Є. Петрушевич намагався врятувати залишки УГА М. Тарнавського ціною об'єднання з Добровольчою армією. Врешті 6 листопада на ст. Зятківці Начальна Команда уклала угоду з представниками А. Денікіна¹⁶. Такий перебіг подій викликав шквал критики на адресу Диктатора з боку наддніпрянських політиків і військових. С. Петлюра, дізнавшись про «зраду», вимагав від Є. Петрушевича розстрілу командувача УГА. Однак Диктатор відмовив, посилаючись на європейські закони й правила війни. Він вважав, що подальшу долю генерала має вирішити суд. 11 листопада Є. Петрушевич і С. Петлюра наказали арештувати М. Тарнавського та осіб, які брали активну участь в укладанні цієї угоди, як зрадників держави. Суд над М. Тарнавським і А. Шаманеком відбувся 13-14 листопада у Вінниці. Їх понизили в посадах, але реабілітували. Навряд командуючий УГА укладав угоду з Добрармією з власної ініціативи, адже Є. Петрушевич намагався якнайшвидше ліквідувати протиденікінський фронт. Та й М. Тарнавський на судовому засіданні підтверджував, що підписував договір з

¹⁵ Там само. Спр. 5. Арк. 151.

¹⁶ Там само. Ф. 3696. Оп. 1. Спр. 55. Арк. 9-9зв.

відома Є. Петрушевича, який дав згоду на переговори ще на нараді в Жмеринці¹⁷.

Отже, складне становище Галицької армії змусило її командування піти на зухвалий крок – угоду з А. Денікіним. Представники Наддніпрянщини розцінювали це як відречення від Акту злуки, а галичани – єдиний можливий варіант урятувати й реорганізувати залишки армії. Оцінюючи дії уряду ЗУНР (ЗОУНР), слід мати на увазі, що в цей час С. Петлюра вів переговори з Польщею – найпершим ворогом галичан.

12 листопада 1919 р. Рада Народних Міністрів запропонувала Диктатору підпорядкувати Галицьку армію Головній команді УНР, тобто С. Петлюрі, але хворий Є. Петрушевич, не виключаючи арешту, виставив охорону з вірних стрільців. Він категорично відмовився передати команду Головному Отаману. З огляду на важке становище, Диктатор перестав вірити у відбудову України й зробив певні висновки: «Сьогодні думати про самостійність України є прямо фантазія. Ми не доросли до самостійности (!), тому на разі мусимо погодитися на мою думку тільки на автономію. Самостійну Укр. [аїнську] Державу ми зможемо добудувати аж за кілька десятих літ»¹⁸. Владні кола ЗОУНР повідомили умови порозуміння з наддніпрянцями: вимагали включення галичанина до складу Директорії, усунення С. Петлюри від оперативних справ, реорганізації уряду з наданням галичанину посади міністра фінансів.

Цього ж дня відбувся останній виступ Є. Петрушевича перед старшинами, у якому він відзначив, що повністю підтримує союз з Добровольчою армією. Довідавшись про небезпеку захоплення Кам'янця-Подільського поляками, Диктатор через Румунію виїхав до Відня й продовжував свою діяльність в еміграції.

¹⁷ Центральний державний історичний архів України, м. Львів. Ф. 581. Оп. 1. Спр. 149. Арк. 1.

¹⁸ Боротьба. 1919. 14 листопада.

У столиці Австрії 25 липня 1920 р. Є. Петрушевич створив новий закордонний уряд – Колегію Уповноважених Диктатора ЗУНР (К. Левицький, С. Витвицький, О. Назарук, Р. Перфецький та інші). До його складу також входили Військова й Президентська канцелярії. Уряд піклувався західноукраїнською еміграцією, займався виробленням основ держаного ладу Східної Галичини, кодифікацією права. Однак головний напрям роботи полягав у боротьбі проти постанов Найвищої Ради щодо окупації Східної Галичини й прийнятого 20 листопада 1919 р. проекту «Статуту для Східної Галичини», який надавав Польщі мандат на управління краєм впродовж 25 років. З метою обговорення цього документу й укладеної А. Лівіцьким у Варшаві декларації про поступки УНР на користь поляків 9-17 грудня у Відні відбулася широка нарада членів УНРади та дипломатичного керівництва за кордоном. Незважаючи на контакти наддніпрянського уряду з поляками, учасники зібрання вирішили, що «українці Західної Области хочуть ділити долю з Придніпрянською Україною і з нею разом сполучатися в цій державно-правовій формації»¹⁹. Це свідчить, що Є. Петрушевич залишався на соборницьких позиціях, незважаючи на неприйнятну для галичан декларацію А. Лівіцького. Деякі вчені висловлюють думки, що в грудні 1919 р. Є. Петрушевич денонсував Акт злуки. Однак пізніше він стверджував: «Не було ніякої постанови. Дану властиву назву ЗУНР прийняла Диктатура назад по заключенню Петлюрою. Звісної угоди з Польщею, котрим іменем Диктатури зрікся в користь Польщі всіх прав до Західної України висказуючи своє повне *désintéressant* (незацікавленість – авт.), чим фактично анулював потвержену Трудовим Конгресом злуку і змусив Західну Україну обороняти свою незалежність проти Польщі самій»²⁰. Таким чином, він констатував, що

¹⁹ Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. Документи і матеріали: в 5 т. Т. 2. С. 421.

²⁰ Цит. за: *Павлишин О.* Вказ. праця. С. 259-260.

необхідно вибороти обом частинам власну державність, а згодом уже думати не про формальне, а реальне їх об'єднання.

У еміграції Є. Петрушевич все ще сподівався на справедливе вирішення галицької проблеми, проводив зустрічі з впливовими європейськими діячами, направляв ноти, де засуджував політику Польщі у Східній Галичині. Є. Петрушевич з боєм сприйняв Варшавську угоду Ю. Пілсудського й С. Петлюри. У численних звернення до населення Східної Галичини він наголошував, що лише уряд ЗУНР в екзилі є законною владою краю.

Усі дипломатичні заходи лідера ЗУНР були перекреслені, коли 15 березня Рада Амбасадорів Антанти ухвалила рішення про анексію Східної Галичини Польщею²¹. У відповідь Є. Петрушевич ще направив ряд заяв до Парижу й Ліги Націй, однак вони, як і більшість попередніх, не мали вагомих наслідків. Під тиском австрійських властей переїхав до Берліна.

29 серпня 1940 р. тяжко хворий Є. Петрушевич помер у містечку Гермсдорф поблизу Берліна й похований на Берлінському цвинтарі римо-католицької катедри св. Ядвіги. У 2002 р. відбулося перепоховання праху Є. Петрушевича до Личаківського кладовища у Львові.

Таким чином, Є. Петрушевич залишив помітний слід в історії України. Він був великим патріотом свого краю, свого народу, своєї держави – Західно-Української Народної Республіки. Завдяки авторитету й виваженій політиці УНРади на західно-українських землях ішов процес поступових конституційних змін за демократичним принципом, фактично були відсутні будь-які прояви анархії, притаманні УНР. Йому можна закидати окремішність Західної області в соборній моделі України, угоду Галицької армії з А. Денікіним, гіперболізовану довіру Антанти, але в час відсутності будь-якої підтримки ззовні, негативного ставлення провідних європейських держав до українського визвольного руху було важко знайти інший вихід. Попри все, Є. Петрушевич – це постать, без якої важко уявити розвиток

²¹ League of Nations, Treaty series. Vol. 15. 1923. P. 261-264.

Української революції та створення Західно-Української Народної Республіки й намагання заснувати соборну державу.

REFERENCES

Lozynskyi M. (1970). *Halychyna v rokakh 1918–1920*. Niu-York. [in Ukrainian].

Panchuk A. & Krasivskyi O. (1994). Prezydent Zakhidno-Ukrainskoi Narodnoi Respubliky (Ievhen Petrushevykh) // *Ukrainska ideia: postati na tli revoliutsii*, 156-173. Kyiv. [in Ukrainian].

Pavlyshyn O. (2013). *Yevhen Petrushevykh (1863–1940): iliustrovanyj biohrafichnyj narys*. L'viv. [in Ukrainian].